

Отримано: 29 травня 2017 р.

Прорецензовано: 11 червня 2017 р.

Прийнято до друку: 19 червня 2017 р.

ksynia.82@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2017-5(33)-57-61

Говорко О. В. Система елементів соціально-демографічного потенціалу та їх взаємозв'язок / О. В. Говорко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», червень 2017. – № 5(33). – С. 57–61.

УДК: 314.18

JEL-класифікація: J 10

Говорко Оксана Володимирівна,

здобувач кафедри міжнародних економічних відносин Хмельницького національного університету

СИСТЕМА ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Стаття присвячена дослідженню змісту системи соціально-демографічного потенціалу, її елементів та їх взаємозв'язку. Автор зазначає, що сучасні підходи до тлумачення соціально-демографічного потенціалу не дають чіткого розуміння такої категорії як система соціально-демографічного потенціалу через нестачу в їх визначенні врахування системних ознак у межах відповідного формулювання.

У статті висловлено думку, що незалежно від підходу до визначення системи як категорії, незмінним залишається її тлумачення через множинну пов'язаність між собою об'єктів та ресурсів, що організовані процесом системогенезу в єдине ціле. Запропоновано авторське право розглядати соціально-демографічний потенціал як результат взаємодії двох підсистем: демографічна підсистема (стать, вік, сімейний стан) та соціальна підсистема (соціальний склад, освітній рівень, тривалість життя, стан здоров'я, міграційна рухливість).

Автором доведено, що соціально-демографічний потенціал є системною сукупністю можливостей і мотивацій, здібностей і якостей індивідів, соціальних груп, суспільства, що забезпечують їх життєдіяльність, працездатність, соціальну активність та його відтворення.

Ключові слова: система, соціально-демографічний потенціал, демографічна підсистема, соціальна підсистема, демографічний потенціал, соціальний потенціал, рівень соціально-демографічного потенціалу регіону.

Говорко Оксана Владимировна,

соискатель кафедры международных экономических отношений Хмельницкого национального университета

СИСТЕМА ЭЛЕМЕНТОВ СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА И ИХ ВЗАИМОСВЯЗЬ

Статья посвящена исследованию системы социально-демографического потенциала, ее элементов и их взаимосвязи. Автор отмечает, что современные подходы к толкованию социально-демографического потенциала не дают четкого понимания такой категории как система социально-демографического потенциала из-за отсутствия в определениях системных признаков в пределах соответствующего формулировки.

В статье высказано мнение, что независимо от подхода к определению системы как категории, неизменным остается ее определение через множество связанных между собой объектов и ресурсов, организованных процессом системогенезу в единое целое. Предложено авторское право рассматривать социально-демографический потенциал как результат взаимодействия двух подсистем: демографическая подсистема (пол, возраст, семейное положение) и социальная подсистема (социальный состав, образовательный уровень, продолжительность жизни, состояние здоровья, миграционная подвижность).

Автором доказано, что социально-демографический потенциал это системна возможностей и мотиваций, способностей и качеств индивидов, социальных групп, общества, обеспечивающих их жизнедеятельность, работоспособность, социальную активность и воспроизведение.

Ключевые слова: система, социально-демографический потенциал, демографическая подсистема, социальная подсистема, демографический потенциал, социальный потенциал, уровень социально-демографического потенциала региона.

Oksana Govorko,

a candidate for the Department of International Economic Relations of the Khmelnytsky National University

SYSTEM OF SOCIO-DEMOGRAPHIC POTENTIAL ELEMENTS AND THEIR INTEROPERABILITY

The article is devoted to the study of the socio-demographic potential system, its elements and their interconnection. The author notes that modern approaches to the interpretation of socio-demographic potential do not provide a clear understanding of such a category as a socio-demographic potential system because of the lack of their consideration of systemic features within the framework of the corresponding phrase.

The article represents the opinion that regardless of the approach to the definition of the system as a category, its interpretation remains unchanged due to a plurality of interconnected objects and resources organized by the process of

systematization into a single whole. The author offers a copyright law aimed to consider the social-demographic potential as the result of the two subsystems interaction: the demographic subsystem (sex, age, marital status) and the social subsystem (social composition, educational level, life expectancy, health status, migration mobility).

Within the article the author has proved that socio-demographic potential is a system of possibilities and motivations, abilities and qualities of individuals, social groups, society, providing their vital activity, working capacity, social activity and its reproduction.

Keywords: system, socio-demographic potential, demographic subsystem, social subsystem, demographic potential, social potential, level of socio-demographic potential of the region.

Постановка проблеми. Національна парадигма людського розвитку в Україні є стратегічним напрямом державного управління. Враховуючи певні здобутки в цій сфері, стан розвитку соціально-демографічного потенціалу в нашій країні вкрай незадовільний. Зростає бідність та соціальне розшарування в суспільстві, перед ураїною постає проблема високих показників захворюваності через незадовільне медичне обслуговування та недостатню профілактику хвороб, знижується освітній рівень, погіршуються демографічні показники тощо.

Мета і завдання дослідження. Сучасні підходи до тлумачення соціально-демографічного потенціалу не дають чіткого розуміння такої категорії як система соціально-демографічного потенціалу через відсутність у їх визначенні врахування системних ознак у межах відповідного формулювання. Тому вважаємо за доцільне визначити складові елементи системи соціально-демографічного потенціалу та встановити їх взаємозв'язок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш відоме та повне визначення системи як категорії подано у Великій радянській енциклопедії: «Система (від грец. systema – ціле, складене з частин; з'єднання), множина елементів, що знаходяться у відносинах та зв'язані один з одним, яке утворює визначену цілісність, єдність» [1;749]. Д. Ушаков визначає систему як порядок, який обумовлено правильним, закономірним розташуванням частин у визначеному зв'язку [2]. У словнику В. Даля тлумачення системи подано як порядок розташування частин цілого, обумовлене впорядкування, рух будь-чого, у послідовному, зв'язаному порядку [3]. Еволюцію у визначенні категорії «система», що були запропоновані різними науковцями в межах загальнотеоретичних наук, узагальнив В. Макаров [4]. Незалежно від підходу до визначення системи як категорії, незмінним залишається її тлумачення через множину пов'язаних між собою об'єктів та ресурсів, що організовані процесом системогенезу в єдине ціле.

Виклад основного матеріалу. Прийняття до уваги наведених трактувань системи в контексті соціально-демографічного потенціалу може дати розуміння змісту системи соціально-демографічного потенціалу. Сьогодні нам не відомо жодного наявного підходу до визначення системи соціально-демографічного потенціалу регіону.

На нашу думку, соціально-демографічний потенціал доцільно розглядати як результат взаємодії двох підсистем: демографічна підсистема (стать, вік, сімейний стан) та соціальна підсистема (соціальний склад, освітній рівень, тривалість життя, стан здоров'я, міграційна рухливість). Будь-яка система здійснює свою діяльність під впливом окремих сфер навколишнього середовища. Серед таких сфер у контексті соціально-економічного розвитку виділимо такі: економічну, політичну, духовну та соціальну [5]. Можна ще додати біологічну сферу, яка буде визначати екологічні, медичні та географічно-кліматичні умови існування та розвитку населення. Своєю чергою розподіл факторів формування та розвитку соціально-демографічного потенціалу за наведеними вище сферами буде відбуватись за таким порядком:

- економічна сфера представлена фінансовими (рівень доходів населення, фінансування охорони здоров'я), виробничими (НТП) та ринковими факторами (попит на ринку праці, вартість ліків);
- політична сфера містить державні (соціальна та демографічна політика, політика зайнятості) та міжнародні фактори (політика інших країн, що спрямована на зміну соціально-демографічного потенціалу);
- духовна сфера знаходить прояв через культурні (цінності, традиції, звичаї), освітні (якість та доступність освіти) та релігійні фактори (релігійні постулати, заборони);
- соціальна сфера має у своїй структурі демографічні (чисельність, структура, міграція населення), соціально-структурні (стратифікація населення) та інституціонально-нормативні фактори (інститути інфраструктури, правові норми);
- біологічна сфера подається через екологічні (стан навколишнього середовища), медичні (здоров'я населення, якість та доступність медичного обслуговування) та географічно-кліматичні фактори (клімат, природні ресурси, географічне розташування).

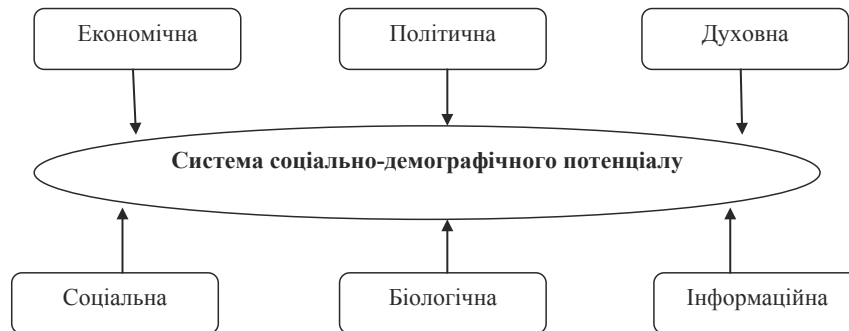
Ми вважаємо, що перелік основних сфер, що впливають на формування та розвиток соціально-демографічного потенціалу, слід доповнити інформаційною сферою як такою, що містить фактори які структурно хоча й можуть за певних обставин бути долучені до наведеної класифікації за змістом, але за суттю та масштабами прояву мають бути виділені в окрему сферу.

Серед факторів формування та розвитку соціально-демографічного потенціалу в межах зазначеної сфери слід визначити такі: інформаційно-психологічні (відкритість доступу до інформаційних джерел

світу, психологічна готовність об'єкту інформації до перетворень, зміст та стан суспільних настроїв і моралі), суспільно-економічні (ступінь залежності національної політики від зовнішніх впливів).

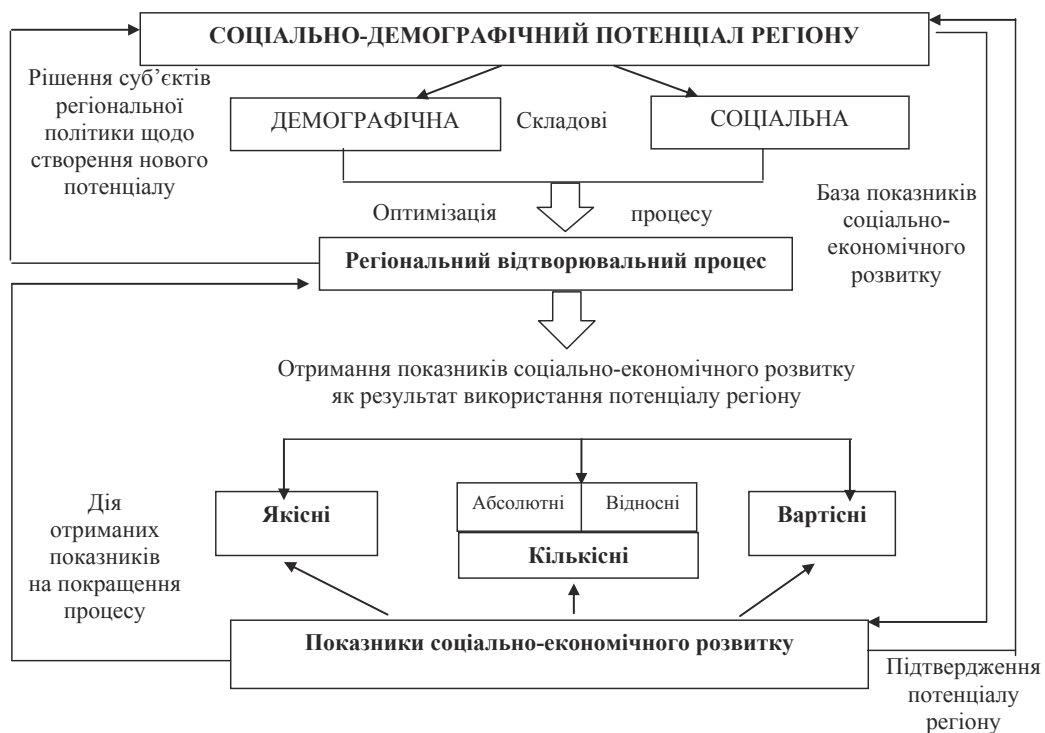
У запропонованому вигляді змістовне наповнення факторів формування та розвитку соціально-демографічного потенціалу, на нашу думку, є цілком вичерпаним. Наведені вище фактори можна розглядати як основні напрями прояву навколишнього середовища на систему соціально-демографічного потенціалу. Визначення факторів впливу на систему соціально-демографічного потенціалу наближує до розкриття її змісту.

Сформована нами структура факторів формування та розвитку соціально-демографічного потенціалу зображена на рис. 1.

Рис. 1. Соціальні сфери, що впливають на систему соціально-демографічного потенціалу регіону (розроблено автором)

Отже, соціально-демографічний потенціал – це відновлювальні, трудові та соціально-культурні можливості населення, що визначаються його кількісними та якісними характеристиками, фактор соціально-економічного розвитку. Зрозуміло, що стійкість соціально-економічного розвитку насамперед визначається кількістю та якістю населення. Під якістю населення доцільно розуміти стан його здоров'я, рівень освіти, професійну підготовку, загальну культуру населення, тобто не визиває сумнів, що ці параметри населення, разом із його динамікою, щільністю, статеві-віковою структурою, соціальним становищем, національними особливостями, доходами, характером розселення суттєво впливають на просторову організації господарської діяльності.

Рис. 2. Системний взаємозв'язок соціально-демографічного потенціалу регіону та показників соціально-економічного розвитку (розроблено автором)

Введення в науковий оборот поняття «соціально-демографічний потенціал регіону» обумовлено, з одного боку, усвідомленням обмеженості ресурсів, а з другого – прагненням задіяти додаткові резерви й стимули, закладені у структурі системи або діяльності, але не реалізовані на практиці. Як ми зазначали раніше, соціально-демографічний потенціал слід розглядати як сукупність соціально-демографічних факторів, джерел, стимулів, форм підвищення ефективності використання людських ресурсів. Це обумовлює розглядати соціально-демографічний потенціал як додаткове джерело ресурсів.

Аналіз соціально-демографічного потенціалу регіону повинен враховувати не тільки ресурси й напрями їх використання, а також рівень демографічного розвитку в регіоні й стимулювальний вплив соціальної політики.

Взаємозв'язок між показниками соціально-економічного розвитку та рівнем використання соціально-демографічного потенціалу регіону відображено на рис. 2.

У наукових дослідженнях, як правило, соціально-демографічний потенціал зводиться до більш вузьких питань, що характеризують галузеві та інші пропорції відтворення або їх функціональні взаємозв'язки. Іноді соціально-демографічний потенціал прирівнюють до національного багатства або ототожнюють із демографічним потенціалом.

Глибоке розуміння сутності соціально-демографічного потенціалу закладає умови підвищення ефективності дослідження процесів його формування та використання. Основою потенціалу є ресурси, на які впливає соціальна політика сприяючи їх адекватному перетворенню у визначений кінцевий результат.

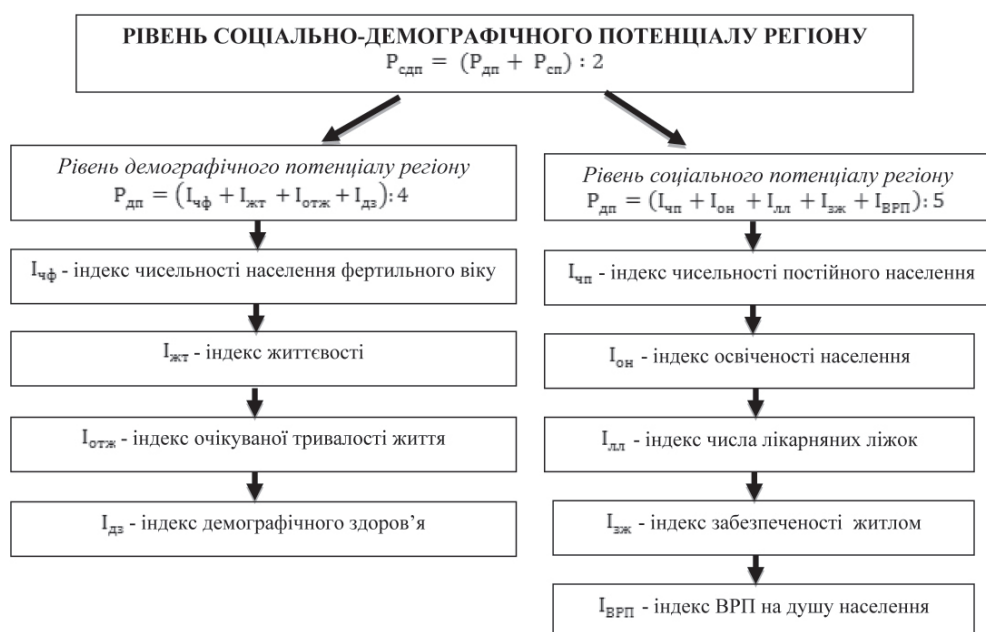
Водночас на вході в систему складових потенціалу знаходяться невикористані можливості, а на виході – визначається кінцевий результат використання потенціалу, опосередкованого ресурсами. Слід зазначити, що формують потенціал, залучають його й відстежують результат такого залучення ефективні управлінські дії на основі наявних ресурсів.

Проведене дослідження свідчить про брак єдиних підходів до визначення системи показників та методів оцінки соціально-демографічного потенціалу регіонів. На нашу думку, сутність соціально-демографічного потенціалу розкривається через висвітлення двох його окремих складових: демографічної та соціальної складової розвитку регіону.

Існує велика кількість індикаторів (показників, індексів) соціальних процесів та явищ, які поділяють на дві основні групи: регулярні та авторські. До регулярних належать індикатори, які визначаються установами, що професійно встановлюють масові індикатори (наприклад, Держстат України) та організаціями, що професійно виконують замовлення, переважно на комерційній основі. Свою назву отримали у зв'язку з регулярністю, постійністю їх підготовки та публікації.

Авторськими індикаторами називають ті, що визначаються окремими дослідницькими установами та науковцями та неодноразово мають унікальний, одноразовий характер, створюються для вирішення вузьких дослідницьких завдань. У зв'язку з вищесказаним запропоновану нами систему доцільно буде класифікувати, як систему авторських індикаторів рівня соціально-демографічного потенціалу.

Відповідно до взаємозв'язку елементів (компонентів) демографічної та соціальної складової та їх індикаторів доцільно розглянути систему показників соціально-демографічного потенціалу (рис. 3).

Рис. 3. Рівень соціально-демографічного потенціалу регіону (розроблено автором)

Для забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку регіону важливими є не лише показники його демографічної та соціальної складових, але й ефективність соціальної та демографічної політики, метою якої є формування і розвиток соціально-демографічного потенціалу регіону.

Демографічна складова соціально-демографічного потенціалу (демографічне відтворення; оцінка здоров'я різних категорій та вікових груп населення; міграційні переміщення як джерело працездатного населення). Ця складова є основою кількісної характеристики соціально-демографічного потенціалу, тобто визначає швидкість відновлення відповідного ресурсу.

На нашу думку, соціальну складову соціально-демографічного потенціалу регіону доцільно розглядати як:

- систему елементів, які безпосередньо визначають соціальну активність населення певного регіону і відповідно можливості здобуття населенням певного регіону соціально значимих результатів у різних сферах життєдіяльності – трудовій, соціально-політичній і духовній;
- безпосередній потенціал людини – його здоров'я і професійне довголіття, освіта, професіоналізм, духовно-етичні цінності;
- умови для розвитку і підвищення цього потенціалу, зокрема матеріальну базу і кадри, технології галузі охорони здоров'я;
- синергетичну діяльність людини, окремої групи і всього співтовариства в регіоні, що оновлюється.

Висновки. Отже, проведені дослідження надає можливість стверджувати, що соціально-демографічний потенціал є системною сукупністю можливостей і мотивацій, здібностей і якостей індивідів, соціальних груп, суспільства, що забезпечують їх життєдіяльність, працездатність, соціальну активність та його відтворення. За наявності необхідних ресурсів і потреб його носіїв соціально-демографічний потенціал реалізується у трудовій діяльності. Джерелом соціально-демографічного потенціалу є демографічний потенціал, основними чинниками розвитку якого є: здоров'я, освіта, професійні знання, уміння та навички, сприятливі умови життєдіяльності і праці.

Література:

1. Философский словарь / сост. : И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий. – Киев : А.С.К., 2006. – 1056 с.
2. Ушаков Д. Н. Толковый словарь Ушакова. Что такое система? Значение и толкование слова sistema, определение термина [Электронный ресурс] / Д. Н. Ушаков. – Режим доступа : <http://www.onlinedics.ru/slovar/ushakov/s/sistema.html>.
3. Даль В. Толковый словарь Даля онлайн [Электронный ресурс] / В. Даль. – Режим доступа : <http://slovardalja.net/word.php?wordid=37673>.
4. Макаров В. Ф. К вопросу об определении понятия «система» / В. Ф. Макаров // Уч. зап. Томского университета. – Томск : Издательство Томского университета, 1985. – С. 374.
5. Кравченко А. И. Социология / А. И. Кравченко. – 2е изд., перераб. и доп. – М. : Академический проект, 2003. – 508 с.